

דרך ארץ קדמה לתורה

<http://www.faitbbit.org.il> 1/9/2016

[ברכות סג/א] דרש בר קפרא: איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה? הוי אומר דרך ארץ, שנא **[משלי ג ו]** "בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך". **[רש"י]** "בכל דרכיך" - אפילו לעבור עבירה. "דעהו" - תן לב אם צורך מצוה הוא, כגון אליהו בהר הכרמל עבור עליה.

[רבה ו' ט ג] דא"ר ישמעאל בר רב נחמן: עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה **[שבת פח/א]** הה"ד **[ברי ג כד]** "לשמור את דרך עץ החיים". "דרך" זו **דרך ארץ** ואח"כ "עץ החיים" זו **תורה** שנא **[משלי ג יח]** "עץ חיים היא למחזיקים בה".

[תנא דבי אליהו רבה א] **[ברי ג כד]** "ויגרש את האדם" מלמד שנתן לו הקב"ה גירושין כאשר. "וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים" מלמד שהכרובים קדמו לכל מעשה בראשית. "ואת להט החרב המתהפכת" זו גיהנם. "לשמור את דרך" זו דרך ארץ, "עץ החיים" מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים.

[משנה קידושין א י] וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב.

[רמב"ם] ודרך ארץ, הוא שתהיה חברותו עם בני אדם חברות נאה בעדינות ובנמוס. וענין אין זה מן הישוב, שאין בו תועלת לבנין הארץ אלא הוצאתו מן המדינה טוב יותר למדינה. ואמרו באדם שזו תאורו ומושב מושב לצים ופסול לעדות.

[ברטנורא] ולא בדרך ארץ - שאין משאו ומתנו בנחת עם הבריות. אינו מן הישוב - אינו מועיל לישובו של עולם. והוי מושבו מושב לצים, ופסול לעדות.

[אבות א א] על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. **[אבות א י]** אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות. **[אבות א יז]** ולא המדרש הוא העקר, אלא המעשה. **[אבות ב ב]** יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון. **[אבות ג ה]** כל המקבל עליו עול תורה, מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. וכל הפורק ממנו עול תורה, נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. **[אבות ג יז]** אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה. **[אבות ד י]** הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה. **[אבות ו ו]** גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות... (ש)התורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן... **במעוט דרך ארץ**... **[ברטנורא/רש"י]** שלא יהא מצוי בבני אדם בשוק. **[קהתי]** שימעט בעסקיו השונים ובמגעו עם הבריות.

[ברכות לה/ב] רבי חנינא בר פפא רמי כתיב **[הושע ב יא]** "ולקחתי דגני בעתו..." וכתוב **[דבי יא יד]** "ואספת דגנך..." לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום תנו רבנן "ואספת דגנך" מה תלמוד לומר? לפי שנאמר **[יהושע א ח]** "לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך" יכול דברים ככתב? תלמוד לומר "ואספת דגנך" **הנהג בהן מנהג דרך ארץ**, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דשה וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר **[יש"ס א ח]** "ועמדו זרים ורעו צאנכם..." ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר "ואספת דגנך" ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר **[דבי כח מח]** "ועבדת את אויביך..." אמר אבבי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן.

[רש"י שמי טו לב] כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס? הוציא להם צנצנת המן אמר להם **[יר' ב לא]** "אתם ראו דבר ה'" שמעו לא נאמר אלא "ראו" בזה נתפרנסו אבותיכם. הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו.

[קידושין פב/ב] תניא רבי אומר אין לך אומנות שעוברת מן העולם אשרי מי שרואה את הוריו באומנות מעולה אוי לו למי שרואה את הוריו באומנות פגומה אי אפשר לעולם בלא בסס ובלא בורסקי אשרי מי שאומנותו בסס ואוי לו מי שאומנותו בורסקי. אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות. רבי מאיר אומר **לעולם ילמד אדם לבנו אומנות נקיה וקלה** ויבקש רחמים למי שהעושר והנכסים שלו שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות אלא למי שהעושר שלו שנאמר **[חגי ב ח]** "לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות". רבי שמעון בן אלעזר אומר: אם ראית מימך? תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער ואני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי שנאמר **[יר' ה כה]** "עונותיכם הטו". רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות וכו'. תניא רבי נהוראי אומר **מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה**. שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב. אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו. בעת ילדותו מהו אומר?

[ישי מ לא] "וקני' ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים" בזקנותו מהו אומר? **[תה' צב טו]** "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו". **[הדרן עלך עשרה יחסין]** וסליקא לה מסכת קידושין.

[גדרים מט/ב] גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה.

[בבא בתרא קמא] לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז ואל יצטרך לבריות והוא סבר לע"ז ממש ולא היא אלא ע"ז עבודה שזרה לו...

[רמב"ם הלכות מתנות עניים י יח] לעולם ידחוק אדם עצמו ויתגלגל בצער ואל יצטרך לבריות, ואל ישליך עצמו על הצבור, וכן צוו חכמים ואמרו **[שבת קיח/א, פסחים קיב/א]** עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, ואפילו היה חכם ומכובד והעני יעסוק באומנות ואפילו באומנות מנוולת ולא יצטרך לבריות, מוטב לפשוט עור בהמות נבלות ולא יאמר לעם חכם גדול אני כהן אני פרנסוני, ובכך צוו חכמים, גדולי החכמים היו מהם חוטבי עצים ונושאי הקורות ושואבי מים לגנות ועושי הברזל והפחמים ולא שאלו מן הצבור ולא קיבלו מהם כשנתנו להם.

[יומא יט/ב] תנו רבנן "ודברת במ" - "בם" ולא בתפלה. "ודברת במ" - במ יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים. רבי אחא אומר "ודברת במ" - עשה אותן קבע ואל תעשם עראי. אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר "ודברת במ" - במ ולא בדברים אחרים. רב אחא בר יעקב אמר עובר בלאו שנאמר **[קהלת א ח]** "כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר".

[רש"י]

בם - שיש לך להשמיע מה שאתה מוציא מפיד.
ולא בתפלה - שהתפלה בלחש, שנאמר **[שמואל א א]** "וקולה לא ישמע".
בם - בדברי תורה.
ולא בדברים אחרים - שיחת הילדים וקלות ראש.
לא יוכל איש לדבר - אין לו רשות.

[ספרי ואתחן ט] "ודברת במ". עשם עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהיה משאך ומתנדך אלא עליהם שלא תערב בהם דברים שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת אומות העולם ת"ל **[ויי יח ד]** ושמרתם את מצותי "ללכת בהם" ולא ליפטר מתוכם.

[דבי ו ז] "ודברת במ" **[רש"י]** שלא יהא עיקר דבורך אלא במ. עשם עיקר ואל תעשם טפל.

[מסילת ישרים כא] וכבר היה האדם יכול להיות יושב ובטל והגזרה היתה מתקימת, אם לא שקדם הקנס לכל בני האדם, ואמר **[ברי ג יט]**, "בזעת אפיך תאכל לחם", אשר על כן חייב אדם להשתדל איזה השתדלות לצרך פרנסתו, שכן גזר המלך העליון, והרי זה כמס שפורע כל המין האנושי אשר אין להמלט ממנו. על כן אמרו (ספרי), "יכול, אפלו יושב ובטל! תלמוד לומר **[דבי כח כ]**, "בכל משלה ידך אשר תעשה". אך לא שההשתדלות הוא המועיל, אלא שההשתדלות מכרח, וכיון שהשתדל הרי יצא ידי חובתו, וכבר יש מקום לברכת שמים שתשרה עליו, ואינו צריך לבלות ימיו בחריצות והשתדלות, הוא מה שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים עה), "כי לא ממוצא וממערב, ולא ממדבר הרים, כי אלהים שופט, זה ישפיל וזה ירים". ושלמה המלך עליו השלום אמר **[משלי כג ד]**, "אל תיגע להעשיר, מבינתך חדל". אלא הדרך האמתית הוא דרכם של החסידים הראשונים, עושים תורתן עקר ומלאכתן טפלה, וזה וזה נתקיים בידם **(ברכות לה)**. כי כיון שעשה אדם קצת מלאכה, משם והלאה אין לו אלא לבטח בקונו ולא להצטער על שום דבר עולמי, אז תשאר דעתו פנויה ולבו מוכן לחסידות האמתית ולעבודה התמימה.

[ברי ג יט] "בזעת אפיך תאכל לחם" עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב...".

[איוב ה ז] "כי אדם לעמל יולד..."

[תה' קכח ב] "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך".

[תה' קד יד, כב, כג] "מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ... תזרה השמש... יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערבי".

[משלי יב ט] "טוב נקלה וְעָבָד לֹא מִמְתַּפֵּד וְחָסֵר לְחֵם". **[רש"י]** "טוב נקלה" - בעיניו ונעשה עבד לעצמו. "ממתכבד" - בעיניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכה שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם. **[רלב"ג]** טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שישגיג טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם. כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון.